

УДК 339.9.012.23

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ РЕГІОНУ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ВІДКРИТОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ГУБІНА В., мол. наук. співробітник Інституту економіки
промисловості НАН України (Донецьк)

Послідовний перехід багатьох країн світу до економіки відкритого типу, орієнтованої на зовнішній ринок, є основною тенденцією світогосподарського розвитку декількох останніх десятиліть. Одним із пріоритетів державної політики України є її інтеграція у світове господарство. Вона здійснюється шляхом проведення активної ліберальної зовнішньоекономічної політики та формування сприятливого для іноземного підприємництва й інвестування середовища.

Перехід до політики відкритості забезпечує: поглиблення спеціалізації та кооперації, що сприяє зростанню продуктивності й ефективності праці; розповсюдження світового досвіду через систему розвинутих міжнародних відносин; зростанню конкуренції між вітчизняними виробниками, що стимулюється на світовому ринку; зростанню добробуту населення країни.

Під відкритою економікою розуміється таке господарство, напрям розвитку якого визначається тенденціями, що діють у світовому господарстві. На ступінь відкритості економіки впливають економіко-географічне положення країни, чисельність населення, розмір внутрішнього ринку, відносна забезпеченість сировиною, особливості національної політики господарювання, характер зовнішньоекономічних зв'язків. Американські економісти Дж. Сакс і Е. Ворнер визначають ступінь відкритості національної економіки за такими критеріями: відсутність надмірно великих експортних і імпорتنих мит, наявність розумного рівня конвертованості національної валюти, країна не повинна бути соціалістичною [1, с. 17].

На думку вітчизняних економістів [2], Україну можна віднести до країн із відкритою економікою, однак це не є наслідком ефективного експортного виробництва, спрямування активного міжнародного інвестування та інтеграційної взаємодії. Відкритість економіки України пов'язана з надмірною залежністю від імпорту енергоносіїв, низьким внутрішнім платоспроможним попитом, вимушеним експортом низькотехнологічної металургійної продукції, орієнтацією на зовнішні джерела фінансування в умовах кризи внутрішнього інвестування. Необхідно враховувати і те, що рівень розвитку зовнішньоекономічних зв'язків різних регіонів України значно відрізняється.

Питання взаємодії світової, національної та регіональної економіки вивчали відомі російські й українські економісти: М. Баранський, Л. Вардомський, О. Гранберг, М. Чумаченко та ін. Однак питання впливу відкритості країни на регіональний розвиток потребують подальшого дослідження. Існує необхідність у комплексному дослідженні інтеграції регіону в систему міжнародних і внутрішньонаціональних економічних відносин.

Зростання відкритості економіки України зачіпає інтереси виробників і споживачів. Скорочення або повна чи часткова відміна тарифних і нетарифних обмежень у зовнішній торгівлі товарами і послугами, приводить до зростання обсягів експорту й імпорту. Вітчизняні споживачі можуть сподіватися, що з одного боку, відбудеться розширення асортименту та якості пропонованих товарів і послуг, зниження їх ціни, зміни в обсягах і структурі споживання, які наблизяться до європейських стандартів; з іншого боку, після розподілу внутрішнього ринку, індекс цін може зрости, при цьому порушиться рівновага між попитом і пропозицією через низьку платоспроможність населення.

Виробники товарів і послуг одержать вільний доступ на зовнішній ринок, що дозволить їм істотно збільшити обсяги виробництва й реалізації продукції та послуг. Однак успішній конкуренції вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках можуть перешкоджати такі проблеми як: застаріле устаткування і технології, якими оснащені підприємства; відсутність коштів на модернізацію і наукові дослідження; низька конкурентоспроможність за дизайном і якістю продукції.

Переваги вільного доступу на ринки більшою мірою стосуються ринків із "цінковою конкуренцією", тобто ринків сировинної продукції. Саме тому, якщо Україна покладатиметься тільки на дію ефектів торгової лібералізації, то вона ще тривалий час знаходитиметься у сфері низькотехнологічного експорту з низьким рівнем прибутків.

Водночас у разі збільшення обсягів імпорту товарів багато підприємств і цілі галузі вітчизняної економіки можуть бути не готові до жорсткої конкуренції з напливом іноземних товарів. Необхідно також відзначити, що відміна субсидування приведе до погіршення стану тих галузей, які користувалися державними субсидіями.

Розвиток зовнішньоекономічного комплексу регіону передбачає перебудову системи управління зовнішньоекономічною діяльністю, розширення та підвищення її ефективності, посилення регіональної значущості зовнішньоторговельних та інвестиційних операцій, реалізацію оптимальної міжнародної спеціалізації. В аспекті регіонів зовнішньоекономічна діяльність становить реальний напрям підвищення якості життя населення. Досягнення конкурентних переваг на зовнішньому ринку є важливим кроком на шляху до економічного підйому і здійснення прогресивних структурних змін економіки.

Відкрита економіка потребує істотного втручання держави в міжнародні економічні відносини країни. Повинні вирішуватися проблеми

оптимізації структури експорту й імпорту, руху капіталу, митної, валютної, податкової, кредитної та інвестиційної політик. На ступінь відкритості економіки і рівень розвитку міжнародних економічних відносин впливають такі чинники: ступінь участі країни в міжнародному розподілі праці, рівень її економічного розвитку, а також обсяг внутрішнього ринку, питома вага експорту й імпорту у ВВП країни. Всесвітній банк показником відкритості економіки країни вважає відношення (експорт + імпорт) / ВВП. Деякі автори використовують для аналізу показник відношення імпорту до ВВП, пояснюючи це тим, що противники глобалізації називають "засилля імпортерів" основною негативною тенденцією [3, с. 22].

Поняття відкритості економіки охоплює, крім торгівлі товарами і послугами, свободу пересування між країнами чинників виробництва, зокрема капіталу. Для аналізу розвитку зовнішньоекономічних зв'язків регіону використано дані офіційної статистики про зовнішньоекономічний обіг товарів та послуг і обсяг іноземних інвестицій у регіони України за 2005–2007 рр. [4, с. 261, 267, 272; 5, с. 253, 259, 264; 6, с. 263, 269, 274].

Оцінка положення будь-якого об'єкта дається з використанням показників системи, до якої цей об'єкт входить. У нашому випадку систему утворюють 25 об'єктів – регіони України (табл. 1). Вони ранжировані за показниками зовнішньоекономічної діяльності у 2007 р. Таке ранжування дозволяє виявити регіони-лідери та регіони-аутсайдери за визначеними показниками.

Таблиця 1

Ранжування регіонів України за показниками, що характеризують зовнішньоекономічну діяльність за результатами 2007 р. (млн доларів США)

№ пор.	Обсяг експорту товарів	Обсяг імпорту товарів	Сальдо зовнішньоторговельного балансу	Обсяг експорту послуг	Обсяг прямих іноземних інвестицій
1	Донецька	Дніпропетровська	Донецька	Одеська	Дніпропетровська
2	Дніпропетровська	Донецька	Дніпропетровська	Донецька	Харківська
3	Запорізька	Запорізька	Запорізька	Дніпропетровська	Донецька
4	Полтавська	Київська	Луганська	Харківська	Київська
5	Закарпатська	Одеська	Полтавська	Автономна Республіка Крим	Одеська
...
20	Чернівецька	Автономна Республіка Крим	Рівненська	Хмельницька	Вінницька
21	Хмельницька	Херсонська	Херсонська	Черкаська	Хмельницька
22	Херсонська	Кіровоградська	Кіровоградська	Житомирська	Чернівецька
23	Кіровоградська	Тернопільська	Хмельницька	Тернопільська	Кіровоградська
24	Чернігівська	Чернігівська	Чернігівська	Чернівецька	Тернопільська
25	Тернопільська	Сумська	Тернопільська	Чернігівська	Чернігівська

Зовнішня торгівля належить до тих секторів економіки, які сьогодні залишилися стабільним джерелом надходжень до бюджету, що сприятливо впливає на стан економіки в цілому. Чим більше обсяги експорту, тим кращий фінансовий стан підприємств і місцевих бюджетів, нижче рівень безробіття, вище добробут населення. Здійснений аналіз дозволяє зробити висновок, що ці залежності характерні перш за все для суб'єктів з металургійною, сировинною спеціалізацією. Орієнтація на експорт металів, хімічної продукції забезпечує низці областей відносно благополуччя в умовах низького внутрішнього платоспроможного попиту. Області, що не мають мінеральних ресурсів, з відносно розвиненою оброблювальною промисловістю, опинилися в гіршому стані, вони слабо інтегровані у світову економіку.

У 2005–2007 рр. місця в трійці регіонів-лідерів за обсягом експорту товарів міцно закріпилися за Донецькою, Дніпропетровською і Запорізькою областями. Обсяг експорту товарів з цих областей у 2006 р. становив відповідно: 8.8, 7.1 і 3.1 млрд доларів США. Зростання цього показника в порівнянні з 2005 р. склало 7.1, 19.7 і 17.8 % відповідно. У 2007 р. обсяг експорту становив відповідно: 10.6, 9.8 і 4.3 млрд доларів США. Зростання обсягу експорту з цих областей у порівнянні з 2006 р. склало 21.4, 37.9 і 38.4 % відповідно.

За результатами 2007 р. до групи регіонів-аутсайдерів із найменшим обсягом експорту товарів потрапили Тернопільська, Чернівецька й Кіровоградська області. Обсяги експорту товарів з цих областей становили відповідно: 124.8, 157.5 і 272.5 млн доларів США. Таке положення характерне для названих областей упродовж всього аналізованого періоду.

Основу товарної структури експорту регіонів-лідерів складають чорні метали та вироби з них: у Донецькій області – 63.9 %, у Дніпропетровській – 74 %, у Запорізькій області – 49.9 % загального обсягу експорту товарів (дані за 2006 р.).

Частка експорту сировини у світовій торгівлі має тенденцію до зниження, а світові ціни на неї схильні до різких коливань. Однак у найближчій та середньостроковій перспективі український експорт збереже сировинну спрямованість. Отже, потрібно зміцнювати матеріально-технічну базу відповідних галузей. Разом із тим інтеграція України у світову економіку як рівноправного партнера, посилення її ролі на зовнішніх ринках неможлива без поліпшення структури і пропорцій зовнішньоекономічного обміну на користь підвищення питомої ваги готової продукції. Основним напрямом зростання ефективності зовнішньоекономічної діяльності є збільшення постачань на світовий ринок продукції оброблювальної промисловості, високо-технологічних товарів, послуг.

Збільшення імпорту призводить до підвищення залежності від імпорту споживчих товарів і виробничого устаткування. Водночас збільшення імпорту свідчить про збільшення купівельної спроможності населення.

За обсягом імпорту товарів упродовж аналізованого періоду трійка лідерів залишається без змін: Дніпропетровська, Донецька і Запорізька області. Обсяги імпортних поставок у 2007 р. становили 5.3, 4.4 і 3.4 млрд доларів США відповідно. На останньому місці за підсумками 2007 р. опинилися Чернівецька область – 134 млн доларів США, Тернопільська область – 168.6 млн доларів США і Кіровоградська область – 178.6 млн доларів США.

Сальдо зовнішньоторговельного балансу – один із кількісних індикаторів ступеня відкритості економіки. Позитивне сальдо виникає в умовах успішної конкуренції регіону на зовнішніх ринках і супроводжується розширенням ринків збуту продукції.

Лідруючі позиції за показником сальдо зовнішньоторговельного балансу займають Донецька, Дніпропетровська і Луганська області. За підсумками 2007 р. негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу мали такі області: Київська (–1821.5 млн доларів США), Одеська (–1453.1 млн доларів США), Харківська (–1122.4 млн доларів США), Волинська (–633.2 млн доларів США), Львівська (–417.3 млн доларів США), Закарпатська (–404.5 млн доларів США), Тернопільська (–43.8 млн доларів США), Рівненська (–31.8 млн доларів США). За аналізований період список лідерів й аутсайдерів практично не змінився.

Обсяг експорту послуг займає невеликий відсоток у загальному обсязі експорту і не відіграє великої ролі в зовнішньоекономічній діяльності регіону. Однак, розгляд цього показника доцільний, оскільки в Одеській області й Автономній Республіці Крим на експорт послуг припадає 19 і 21.8 % зовнішньоторговельного обороту товарів і послуг. Одеська область є лідером, її обсяг експорту послуг у 2007 р. сягнув 1.1 млрд доларів США, зі значним відривом від Донецької, Дніпропетровської областей та Автономної Республіки Крим (відповідно 0.4, 0.2 і 0.2 млрд доларів США), не кажучи про інші регіони, які значно відстають. Одеська область через своє економіко-географічне положення на перехресті торгових шляхів здійснює експорт транспортних послуг, зокрема послуг морського і трубопровідного транспорту. Що стосується Автономної Республіки Крим, то вона має унікальний рекреаційний потенціал, що забезпечує розвиток практично всіх видів індустрії туризму та відпочинку.

Загальноновизнано, що основний канал входження в світову економічну систему – створення умов для припливу в країну іноземного підприємницького капіталу, що несе з собою крім фінансових ресурсів, сучасні технології та менеджмент. Для залучення в регіон іноземних інвестицій недостатньо створити правові умови, ввести податкові пільги для іноземних інвесторів, величезне значення має політична стабільність в Україні та мінімальні інвестиційні ризики.

Сучасна Україна гостро потребує інвестиційних ресурсів, однак приплив прямих вкладень поки незначний і характеризується нестій-

кою динамікою. Обмеженість прямих іноземних інвестицій – показник незадовільного входження нашої країни у світове господарство. Найбільший інтерес для зарубіжних інвесторів становлять підприємства, які виробляють свою продукцію на основі західних технологій та імпоротної сировини. Інвестиційна співпраця в наукоємних галузях є незначною.

Галузева спрямованість прямих іноземних інвестицій характеризується переважанням таких сфер господарської діяльності, як виробництво кондитерських товарів, напоїв, тютюну і значно меншими інвестиціями в машинобудування, металургійну та хімічну промисловість. Така структура прямих іноземних інвестицій не є пріоритетною з позицій розвитку внутрішньо- та зовнішньоекономічного потенціалу.

Незмінним лідером за обсягом прямих іноземних інвестицій в економіку регіону є Дніпропетровська область (табл. 2). В аналізованому періоді область в числі перших також і за показником прямих іноземних інвестицій на душу населення. Крім Дніпропетровської області лідерами за показником прямих іноземних інвестицій в економіку регіону є Донецька і Харківська області.

Таблиця 2

Ранжування восьми регіонів України * за обсягом прямих іноземних інвестицій в економіку за 2006–2007 рр.

2006		2007	
регіони	обсяг інвестицій, млн доларів США	регіони	обсяг інвестицій, млн доларів США
Дніпропетровська область	2331.9	Дніпропетровська область	2361.3
Харківська область	1015.4	Харківська область	983.6
Київська область	879.0	Донецька область	905.9
Донецька область	837.1	Київська область	871.4
Одеська область	703.8	Одеська область	718.7
Запорізька область	606.9	Запорізька область	606.5
Автономна Республіка Крим	577.4	Автономна Республіка Крим	577.0
Львівська область	509.1	Львівська область	515.0

Примітка. * Інші області суттєво відстають за обсягом прямих іноземних інвестицій від Львівської, яка стабільно займає 8 місце. Аутсайдерами є Чернівецька, Тернопільська та Кіровоградська області (відповідно 6.8, 45 і 52.3 млн доларів США).

Київська область, так само, є одним із лідерів за показником обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку. Це пояснюється тим,

що найбільший обсяг прямих іноземних інвестицій зосереджений у столиці, що характерно для постсоціалістичних країн у Центрально-Східній Європі та СНД. Таким чином, Київська область є привабливою для інвесторів, як регіон, що примикає до столиці.

Для всього аналізованого періоду характерним є збереження перепаду в залученні прямих іноземних інвестицій в окремі регіони країни. Найбільший обсяг прямих іноземних інвестицій у 2006 р. (2.3 млрд доларів США) був спрямований у Дніпропетровську область. У 2007 р. ця область також залишилась лідером – 2.9 млрд доларів США. Такий розрив пояснюється невисокою привабливістю більшості областей України для вкладення іноземного капіталу внаслідок їх відставання в господарській і соціальній сферах від параметрів лідируючих областей.

Розглядаючи динаміку обсягу прямих іноземних інвестицій та їх показник на душу населення впродовж аналізованого періоду, можна констатувати посилення інвестиційної привабливості таких індустриальних областей, як Дніпропетровська, Харківська і Донецька, що свідчить про їхні потенційні можливості. Водночас непривабливими залишаються Чернівецька, Тернопільська, Кіровоградська, Хмельницька, Рівненська та інші області.

Аналіз показників, що характеризують розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, дозволяє зробити висновок про високий ступінь диференціації регіонів, а також про відносну стабільність значень індикатора для всіх областей. За аналізований період список лідерів і аутсайдерів майже не змінився.

Таким чином, вирішення питання пропорційного регіонального розвитку значною мірою залежить від реалізації на рівні регіонів стратегії створення конкурентного середовища і формування регіональної конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сакс Дж. Экономическая конвергенция и экономическая политика / Дж. Сакс, Э. Ворнер // Вопросы экономики. — 1995. — № 5. — С. 13–38.
2. Международная экономика : учеб. пособие / Ю. В. Макогон, В. С. Мионов, Н. А. Бударина ; под ред. Ю. В. Макогона. — Донецк : ИД, 2002. — 304 с.
3. Мицек С. Следует ли России опасаться глобализации? / С. Мицек // Вопросы экономики. — 2002. — № 8. — С. 21–30.
4. Статистичний щорічник України за 2005 рік / за ред. О. Г. Осауленка. — К. : Консультант, 2006. — 576 с.
5. Статистичний щорічник України за 2006 рік / за ред. О. Г. Осауленка. — К. : Консультант, 2007. — 551 с.
6. Статистичний щорічник України за 2007 рік / за ред. О. Г. Осауленка. — К. : Консультант, 2008. — 572 с.